

Булик Ірина Леонтіївна, викладач
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ПРАВО НА ОСВІТУ»

У сучасному світі освіта є складним і багатогранним суспільним явищем, сферою передачі, освоєння та перероблення знань і соціального досвіду та основою розвитку нації. Саме тому забезпечення державою права на освіту має особливу суспільну роль. Освіта - засіб здобуття грамотності, професії. Право на освіту, будучи направленим на забезпечення людини благами культури і науки, безпосередньо визначає рівень культури особистості.

Аналізоване право має велике значення для всіх інших прав людини, тому що без належної освіти особа не спроможна сприймати себе як частину суспільства та вільну постать, не спроможна навіть зрозуміти сутність тих прав і свобод, які гарантує Основний Закон нашої держави. В освіченої особи набагато більше можливостей для захисту своїх особистих прав у сфері індивідуальної свободи, для реалізації політичних прав тощо.

Право кожного на освіту проголошено в Загальній декларації прав людини (ст. 26), а в Міжнародному пакті про

економічні, соціальні і культурні права визначено механізм його реалізації (ст. 13). У Протоколі до Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року зроблено застереження, що жодна людина не може бути позбавлена права на освіту, а держава має поважати право батьків відповідно до їх релігійних і філософських переконань забезпечувати освіту і навчання своїх дітей. Ці положення відображено в Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (для України набула чинності у 1963 році), а також розвинуто й закріплено в Конвенції про права дитини 1989 року.

Норми Основного Закону відповідають міжнародним стандартам у галузі освіти. Ст.ст. 10, 11, 43 та 53 Конституції України та Закону України «Про освіту» відображають зміст права людини і громадянина на освіту. Їх аналіз дозволяє визначити структуру цього права. На нашу думку, його елементами є:

- право на здобуття освіти кожним;
- право на здобуття різних рівнів освіти;
- встановлення і права, й обов'язку щодо здобуття повної загальної середньої освіти;
- право на здобуття освіти в різних формах;
- свобода та плюралізм в освіті;
- право на вільний вибір мови під час здобуття освіти;
- пріоритетне право батьків у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей;
- право людини і громадянина на здобуття освіти упродовж усього життя.

Нині освіта як і наука все більше стає виробничою силою суспільства.

У цьому контексті слід зазначити, що суть освіти полягає у:

- потребі забезпечення високої функціональності людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж покоління людей, а віднайти раціональні схеми співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій та людською здатністю, їх творчо засвоїти, дуже складно;

- забезпеченні оптимального балансу між локальним та глобальним, для того щоб людина, формуючись як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатна жити й діяти в ньому, нести відповідальність за нього, бути, по суті, не лише громадянином своєї країни, а й громадянином світу;

- формуванні на суспільному та індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, її права стати й лишатися самою собою відповідно до природних здібностей, адже лише це й може забезпечити високий демократизм суспільства;

- виробленні здатності до свідомого й ефективного функціонування людини в умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому інформаційному суспільстві, зрослої комунікативності життя та інформаційної насиченості середовища життєдіяльності;

- зведенні до мінімуму асиметрії між матеріальністю та духовністю, культивувати в кожній особистості піднесеність думки й духу відповідно до національних традицій та переконань, формувати конструктивізм як основу життєвої позиції, утверджувати культуру толерантності.

Свого часу німецький учений К. Маркс зазначав, що для перетворення загальнолюдської природи з тим щоб вона отримала підготовку й навички у визначеній сфері праці, стала розвинутою і специфічною робочою силою, необхідна наявність відповідної освіти чи виховання.

Будь-яка демократична держава декларує одним з основних прав право на освіту. В Україні це право полягає у тому, що:

1) повна загальна середня освіта є обов'язковою;
2) громадяни мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі;

3) дошкільна, повна загальна середня, професійно-технічна, вища освіти в державних і комунальних навчальних закладах є доступними й безоплатними тією мірою, у якій це здатна забезпечити держава;

4) держава забезпечує розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, різних форм навчання;

5) держава забезпечує надання державних стипендій та пільг учням і студентам;

б) громадянам, які належать до національних меншин, законодавством гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Л. А. Дольникова однією з перших за радянських часів досліджувала право на освіту й визначила його як установлене державою в інтересах усього народу право на одержання визначеної суми знань, умінь і навичок, на підготовку і постійне вдосконалення участі громадян у сфері трудової діяльності, в управлінні справами суспільства й держави, а також комуністичного морального й духовного виховання, яке забезпечується суспільним ладом.

Правники М. В. Баглай і В. А. Туманов характеризували право на освіту як одне з основних прав громадян, реалізація якого безпосередньо забезпечує економічний, соціальний і духовний прогрес суспільства, одночасно створює передумови розвитку кожної людини, її культури і благополуччя.

Таким чином, зазначені вище автори, визначаючи основні ознаки права на освіту, вказують на особисту зацікавленість громадян у здобутті освіти та наявність реальної можливості її здобуття.

На підставі вищевикладеного, пропонуємо авторське визначення «права на освіту». Зокрема, право на освіту - це: а) задоволення інтересів людини і громадянина щодо оволодіння знаннями постійно, протягом всього життя як за допомогою існуючої в державі системи освітніх закладів, так і шляхом самоосвіти; б) засіб задоволення інтересів людини і громадянина в економічній, політичній та духовній сферах їх життєдіяльності.

Право на освіту базується на таких принципах:

- початкове навчання повинне бути обов'язковим і безкоштовним;

- технічна, фахова й вища освіта повинні бути доступними всім без будь-якої дискримінації;
- батьки мають право обирати будь-який вид освіти для своїх дітей, якщо він відповідає мінімальним вимогам до неї;
- кожний має право утворювати або очолювати засновані організації, підпорядковуючись загальним принципам освіти й відповідним мінімальним вимогам, запропонованим державою.